

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

ARINÇ, K. (2020). Erzurum'un Gastronomi Potansiyelinin Kış Turizmi Açısından Değerlendirilme İmkanları ve Sürdürülebilir Turizme Katkısı. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (2), 795-815.

Erzurum'un Gastronomi Potansiyelinin Kış Turizmi Açısından Değerlendirilme İmkanları ve Sürdürülebilir Turizme Katkısı *

Kenan ARINÇ (**)

Öz: Doğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli kentlerinden biri olan Erzurum, son yirmi yılda ulusal ve uluslararası kış sporları organizasyonlarına ev sahipliği yapan Dünya ölçeğinde tanınmış bir kış sporları merkezi haline gelmiş bulunmaktadır. Bununla birlikte bazı dönemlerde nüfusu yarım milyonu aşan Erzurum kentinin bu potansiyelden yeterince yararlanamadığı Palandöken, Konaklı ve Kandilli kış sporları tesislerini kullanan yerli ve yabancı turistlerin kayak merkezlerine yakın otellerde konakladıktan sonra istenilen oranda ekonomik katkı yapmadan kentten ayrıldıkları gözlenmektedir. Oysa Erzurum'un bir lezzet coğrafyasının orta kısmında kaldığını ve önemli bir gastronomi turizmi potansiyelinin olduğunu ifade etmek mümkündür. Kentte hali hazırda yüzlerce kaliteli lokanta bulunmakta ve bu lokantalar cağ kebabı, kadayıf dolması ve çeşitli tencere yemekleri gibi Erzurum yöresine has yerel yemekler sunmaktadırlar. Bilindiği üzere Dünya turizminde gastronomi, turizmin temel bileşenlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Gastronomi potansiyeli zayıf olan turizm merkezlerinin turizm pastasından aldıkları pay yıldıan yıla düşerken, turizmi gastronomi ile birlikte düşünen ve buna göre planlama yapan turizm alanlarının ise daha fazla turist çekebildiği istatistiklere yansıyan bir realitedir. O halde Erzurum'un bir planlama olmaksızın gastronomi alanında kat ettiği mesafenin korunması ve daha da geliştirilmesi gereklidir. Kış turizmi potansiyeli, kentin tarihi eser stoku bakımından zenginliğine ilaveten gastronomik açıdan tanıtımının sağlanması ve desteklenmesi, sürdürülebilir turizm ve sürdürülebilir kalkınma açısından büyük yararlar sağlayabilecektir. Bu araştırma etkinliği analitik ve sentetik bilimsel yaklaşım modeli ile gözlem, anket ve mülakat yöntemleri kullanılarak oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, gastronomi turizmi, kış turizmi, sürdürülebilir gelişme, sürdürülebilir turizm.

Opportunities to Benefit from the Gastronomical Potential of Erzurum in the Context of Winter Tourism and its Contribution to Sustainable Tourism

Abstract: Erzurum, which is one of the most prominent provinces of the Eastern Anatolia Region, has become a worldwide known winter sports center in the last 20 years, which hosts national and international winter sports organizations. Nevertheless, it has been observed that Erzurum province, which has a population of approximately half-million in certain periods, does not benefit from this potential sufficiently, and local and foreign tourists that use Palandöken, Konaklı and Kandilli facilities leave the town without making the expected economic contribution after their stay in nearby hotels. However, Erzurum is located in the middle of culinary geography and has an important potential for gastronomic tourism. There are hundreds of high-quality restaurants in the city that serve local dishes of Erzurum such as cağ kebab, kadayıf dolma (shredded phyllo stuffing) and various homemade food dishes. As it is known, gastronomy is considered as one of the main components of tourism in the context of international tourism. While

* Bu çalışma 19-21 Aralık 2019 tarihinde Erzurum'da gerçekleşen Uluslararası Kış Turizmi Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü (e-posta: karinc@atauni.edu.tr) ORCID ID. <https://orcid.org/0000-0003-1548-8320>

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun hazırlanmıştır iThenticate® intihal incelemesinden geçirilmiştir.

the share of tourism centers with a weak gastronomic potential reduce year by year, tourism areas that consider tourism in conjunction with gastronomy attract more tourists and this reality reflects itself on statistics. Therefore, there is a need to preserve the progress that Erzurum made in the field of gastronomy without any planning and to improve it further. In addition to the winter tourism potential and richness of the province in terms of historical artifacts, presenting and supporting the gastronomic aspect of the city may bring about major benefits in terms of sustainable tourism and development. The proposed research study was prepared by using the analytic-synthetic scientific approach model and observation, survey and interview methods.

Keywords: *Erzurum, gastronomy tourism, winter tourism, sustainable development, sustainable tourism*

Makale Geliş Tarihi: 14.12.2020

Makale Kabul Tarihi: 15.06.2020

I.Giriş

İçinde yaşadığımız yüzyılda üretim biçimlerinin değişmesi insanların yoğun bir çalışma temposu içinde olmasını gerektirmektedir. Büyük bir nüfus kitlesinin seyahat edebilecek mali imkâna kavuşması, çalışma hayatının sıkıntılarından uzaklaşma arzuları ile turizm olgusuna katılanların bir bölümünün deniz, kum, güneş turizmini artık sıkıcı bulmaları yüzünden daha farklı turistik aktivite ortamları aradıkları bilinmektedir (Kivela-Crotts,2006:354-377). Dolayısıyla turistik motivasyon kalıpları belirgin bir değişim göstermekte ve kültürel turizm ve gastronomi turizmi faaliyetleri giderek yoğunlaşmaktadır. Buna paralel olarak bu tür etkinliklere katılanların beklentileri değişmekte ve çeşitlenmektedir (Heitmann,1979: 29- Ergüven, 2015: 451). Gerçekten de günümüzün turist profili, artık tek bir turistik etkinlik ile yetinmemekte ve farklı hazlar aramaktadır. Bunlardan biri de lezzet coğrafyalarının keşfidir. Nitekim modern gastronomi araştırmalarının öncüsü olarak kabul edilen Jean Anthelme Brillat Savarin, gastronomiyi beslenmek zorunda olan insanla ilgili rasyonel bir çalışma olarak tanımlamakta ve turizmin temel bileşenlerinden biri olarak saymaktadır (Ory, 1997; Santich, 1996; Fields, 2002).

Diğer yandan tarihsel ve geleneksel nedenlerle gastronomik zenginliğe sahip kentler, yemek kültürü zenginliklerini korumak, daha fazla turisti çekebilmek ve böylece toplumlarının refah düzeyini artırabilmek arzusuyla bu imkândan yararlanma konusunda istekli gözükmektedirler. Gerçekten de Dünyanın pek çok bölgesinde hızlı kentleşme, yerleşmeler arasında her alanda yüksek bir rekabet ortamı oluşturmuş bulunuyor. Bazı kentler bu tahrip edici rekabete karşı; bölgesel pazarlama tekniklerinden biri olan markalaşma ve marka kent imajı ile ayakta kalabilme yollarını aramaktadırlar (Barbosa,2016:126). Bu nedenle son yıllarda pek çok kent hedefleri arasında kente ait bir veya birden fazla özelliğin markalaştırılmasını koymuş bulunmaktadır (Pearson, D-Pearson, T,2017:342-355). İçinde yaşadığımız çağ, gücünü, yeni haberleşme tekniklerinden almakta, buluşların ve yeni tekniklerin yeni değerler oluşturduğu telif haklarına dönüşen bir zaman dilimine girmiş bulunmaktayız (Landry-Bianchini,1995). Erzurum kentinin de kış turizmi açısından Dünya çapında bir marka değeri vardır. Bunun yanına bir gastronomi kenti unvanının da ilave edilmesi önemli bir kazanım olacaktır.

II. Amaç ve Metodoloji

Bu çalışma ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin tarihi kentlerinden biri olan Erzurum'un sahip olduğu kış turizmi potansiyelinin ve gastronomik zenginliğin kalkınmaya hizmet edici şekilde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca kentin gastronomik zenginliğinin korunması, tescil edilmesi, geçim kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve istihdamın artırılması araştırmanın temel motivasyon kalıbını oluşturur. Gerçekten de Dünya genelinde gastronomik zenginliği korunmuş ve tanıtımı yapılmış pek çok kentte, önemli iktisadi gelişmeler ortaya çıkmış bulunuyor. Bu kentler arasında UCCN tarafından da tescil edilmiş *Popayan (Kolombiya)*, *Chengdu, Shunde (Çin)*, *Östersund (İsveç)*, *Jeonju (Güney Kore)*, *Zahle (Lübnan)*, *Florianopolis, Belem (Brezilya)*, *Tsuruoka (Japonya)*, *Bergen (Norveç)*, *Burgos, Denia (İspanya)*, *Ensenada (Meksika)*, *Gaziantep (Türkiye)*, *Parma (İtalya)*, *Phuket (Tayland)*, *Rasht (İran)* ve *Tuscon (ABD)* ilk akla gelenlerdir. Erzurum kentinin de önemli bir gastronomik zenginlik barındırdığı yemek çeşitliliğinin fazla olduğu söylenebilir. Dolayısıyla hem kış turizmi yatırımlarının yeterli rantabiliteye ulaştırılması, hem de kentin gastronomi potansiyelinin kış turizmine katılanların beklentilerine göre yeniden organize edilmesi önemli kazanımların elde edilmesi sonucunu doğuracaktır.

Gastronomi UNESCO tarafından maddi olmayan kültür değerleri arasında kabul edilmektedir. Bu nedenle kentlerin bu tür değerlerinin korunmasına katkı sağlamak amacıyla markalama çabalarını destekleyici bir tavır içindedir. Özellikle bir marka kentinin ürettiği değer komşu kentler tarafından kopyalanmaması ve özgün kalması önemsenen bir husustur. Fakat bunun için özel araştırma yöntemlerine ve telif haklarının korunmasına ihtiyaçlarının olduğu da açıktır. Uzun bir süre uluslararası turizme açık olan merkezlerin karşılıklı rekabetlerinin anlaşılabilmesi için kullanılan bir ölçüt bulunmamaktaydı. Bunun üzerine bu alandaki bilimsel çalışmalar, gastronomi turizmine katılanların memnuniyet derecesini ölçen bazı determinantları üretmeye başladılar ve ilk göze çarpan belirleyicilerden birincisi gastronomik zenginlik, ikincisi fiyat ve kalite ve üçüncüsü de ortam şartları olarak belirlenmiş bulunuyor (Correia vd.:2008:164-176),

Seyahatin odağında yeme-içme amacı bulunduğu takdirde, bu olgu *Gastronomik Turizm* kavramıyla ifade edilmektedir. Uzun yıllar gastronominin, kültürel turizm alanının gri/belirsiz bir noktada kaldığı söylenebilir (Chaney-Ryan,2012:309-318). Bu alanın turizm bakımından taşıdığı önem bilim çevreleri tarafından çok geç fark edilen bir olgu oldu ve yeme ve içme etkinliğinin, artık basit bir beslenme aracı olmaktan daha ötede anlamlar içermeye başladığı anlaşıldı (Chaney-Ryan,2012:309-318). Gastronomi turizmi daha çok genellikle orta ve üst yaş dilimlerinde bulunan eğitilmiş, profesyonel ve yönetsel mesleklerde çalışan gelir seviyesi yüksek kesimlerin katıldığı bir turizm biçimi olarak tanımlanmaktadır (Mitchell-Hall:2001,63-75). Gerçekten de yapılan saha araştırmaları gastronomi turizmine katılanların daha fazla harcama yapan gruplardan oluştuğunu göstermektedir. Örneğin 2005 yılında Avrupa'da yapılan bir araştırmada gastronomi turizmine katılanların ortalama yaşının 38 civarında olduğu, %87'sinin lisans ve lisansüstü düzeyde eğitim aldığı ve yaklaşık yarıdan fazlasının iyi kalitede olan konaklama tesislerinde kaldığı verisi elde edilmiştir (Correia at al.2008:168).

Yerel gıda ve içki tüketimi, gastronomi kentlerinde, turizm harcamaları içinde önemli bir pay teşkil etmeye başlamıştır. Uzun mesafelerde gastronomi turizmi etkinliklerine katılma gerekçeleri arasında pek çok teşvik edici neden olsa da kimine göre heyecanlı bir deneyim elde etme, rutinin dışına çıkma, duyuşal itiraz olarak nitelendirilen hislerle hazın bir arada yaşanması isteği, sağlık sorunlarının giderilmesi, bilgi edinmek, otantik bir deneyim elde etmek, dostlarla ve yabancı kùltürlerle bir arada bulunmak ve asıl yaşama alanında prestij elde etmek gibi motive edici faktörler sayılabilir (Kim-Eves,2012:1461). Gastronomi turizmi bir hedefe bağlıdır ve turizm pazarlaması aşıısından güçlü araçlardan biridir. Gastronomi, kùltürel miras ve kùltürel kimlik duygularını da ifade etme yeteneklerine sahip bir alan olarak da nitelendirilir (Ory, 1997; Santich, 1996; Fields, 2002).

Erzurum kenti de giderek bir gastronomi merkezi haline gelmektedir. Kentin pek çok noktasında kaliteli lokantalar oluşturulmuştur ve ikram edilen lezzetlerin sayısı artmakta, niteliği günden güne iyileştirilmektedir. Ayrıca bazı cadde ve sokaklar lokanta, pastane, cafe ve benzeri gibi işyerleriyle dolmakta ve diğer mesleklere ait işyerleri bu alanlardan çekilmektedir. Bu durum doğal olarak rekabet ve ihtisaslaşmayı beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla Erzurum'un gastronomi potansiyelinin araştırılması, analizi, gastronomik kaynakların çeşitlendirilmesi ve kış turizmini destekleyen yönleri araştırmanın amaçları arasındadır. Araştırmanın veri toplama aşamasında daha çok gözlem, anket ve mülakat yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca dedüktif ve endüktif analiz yöntemleri uygulanmış, metinlerin oluşturulması aşamasında da Corel Draw, ArcGis gibi CBS tekniklerinden yararlanılmıştır

III. Erzurum Kenti'nin Lokasyon Şartları

Erzurum, Türkiye'nin coğrafi bölgelerinden bir olan Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü'nde yer alan bir kent yerleşmesidir (Şekil 1). Bu kent, yaklaşık 1850 m'den başlayarak 2100 m'ye kadar ulaşan yükselti basamaklarında yer almaktadır ve Türkiye'nin bu yükseklikte kurulmuş en büyük yerleşmesi özelliğindedir. Kurulduğu konum, dağlarla çevrili bir depresyon olduğundan, kış mevsimi boyunca Sibiryaya antisiklonal basınç sisteminin etkisi altında kalır. Kentin bulunduğu alan Ardahan ve Kars illeriyle birlikte Anadolu'nun en soğuk kuşağı olarak tanımlanır.

Yükseltisi 1750-1850 m. civarında olan Erzurum Ovası'nı güneyden Palandöken Dağları (3167 m), kuzeyden Dumlu Dağı (3169 m), doğudan ve kuzeyden ise Kargapazarı Dağları (3045 m) sınırlar. Erzurum Ovası'ndan kuzey yönünde *Gürcü Boğazı* ile Tortum Çayı Vadisi'ne (Çoruh Havzası'na), Batıda *Aşkale Boğazı* ile Fırat Havzası'na (Erzincan'a) ve doğudan da *Deveboynu Geçidi* ile Aras Havzası'na kolaylıkla ulaşılabilir. Ülkenin her tarafına kaliteli karayolları ağı, demiryolu ve havayolu ile bağlıdır. Türkiye ve dolayısıyla Erzurum kenti, Dünyanın geometrik merkezinde olmasının sağladığı erişim şartlarından olumlu şekilde etkilenmektedir. Gerçekten Türkiye, yaklaşık 50 ülkenin 2 saat uçak yolculuğuyla erişebileceği bir konumdadır.

Şekil 1: Erzurum ili ve kentinin konumu,

Fotoğraf 1-2: Erzurum kentinin turistik simgeleri (Kristalli toz kar ve Cağ Kebabı).

IV. Erzurum Kenti'nin Doğal Çevre Şartları

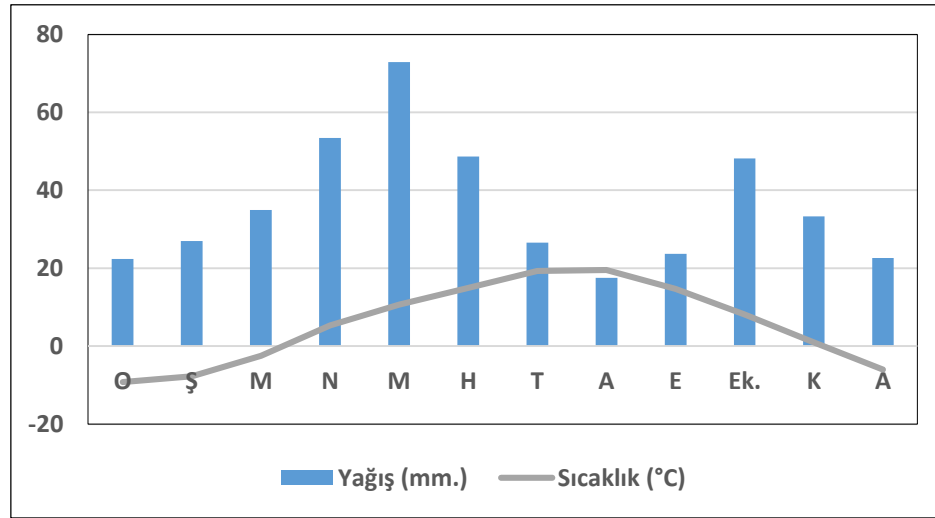
Erzurum kenti kendi adını taşıyan Erzurum Ovası'nın güney kenarında birikinti konileri üzerinde kurulmuş daha sonra da ovanın orta ve batısına doğru yayılmaya başlamıştır. Bu alan, Fırat ırmağının yukarı havzasını teşkil eden Karasu Irmağı ve kolları tarafından drene edilmektedir. Ancak Erzurum ilinin bir bölümü de Aras havzasında kalmakta ve kentin doğusunda yükselen Deveboynu Eşiği iki havzanın su bölümü hattını oluşturmaktadır. Ova, kuzey ve güney kenarı boyunca uzanan faylar boyunca sübidansa uğramış, bir müddet göl ortamında kaldıktan sonra Karasu tarafından kapılarak Fırat havzasına bağlanmıştır. Bu nedenle Neojen göl tortulları ve Kuvaterner alüvyonlarından oluşur. Erzurum Ovası 825 km²lik alanıyla Anadolu'nun en yüksekte oluşmuş, en geniş alanlı ovası durumundadır. Aslında ova, doğuda *Karasu*, batıda *Daphan*, güneybatıda *Sakalikesik* adlarını taşıyan üç ayrı ova parçasından oluşur.

Ova tabanından başlayarak, sırasıyla birikinti yelpazeleri, alçak tepeler ve dağlık alana doğru yayılmış olan Erzurum'un çeşitli bölümleri arasında yükselti farkları vardır. Dolayısıyla 1850-2000 m'ler arasında gelişmiş Erzurum kenti, Türkiye'nin soğuk iklim şartlarıyla tanınan bir yöresindedir. Yıllık ortalama sıcaklığı 5,7°C olan kentin, Ocak ayı ortalaması -9,2°C, Ağustos ayı ortalaması ise 19,5°C'dir. Günlük ortalama sıcaklıklar yıl içinde asgari 220 gün boyunca 8°C'nin altında seyrederek Erzurum'da yılın yaklaşık %41'i (151 gün) don olaylı geçmektedir. Yıl içinde ekstrem değerlerin görülme sıklığı oldukça fazladır ve sıcaklığı -37,2°C'ye kadar düşürebilir. Bu dönemlerde yakıtı donan dizel motorlu araçlar, önemli oranda kullanılamaz.

Tablo 1: Erzurum’da Bazı Klimatolojik Rasat Değerlerinin Aylık Dağılımı (1929-2017).

İklim Elemanı	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek.	K	A	YILLIK
Ort. Sıcaklık (°C)	-9,2	-7,7	-2,5	5,3	10,7	14,9	19,3	19,5	14,7	8,1	1,0	-6,0	5,7
Ort. En Yükl. Sıc. (°C)	-4,0	-2,4	2,4	10,8	16,8	21,6	26,4	27,1	22,6	15,0	6,7	-1,0	11,8
Ort. En Düş. Sıc. (°C)	-13,9	-12,6	-7,1	0,0	4,3	7,3	11,1	11,1	6,4	1,7	-3,7	-10,3	-0,5
En Yüksek Sıcaklık	8,0	10,6	21,4	26,5	29,6	32,2	35,6	36,5	33,3	27,0	20,7	14,0	36,5
En Düşük Sıcaklık	-36,0	-37,0	-33,2	-22,4	-7,1	-5,6	-1,8	-1,1	-6,8	-14,1	-34,3	-37,2	-37,2
Aylık Yağış Ort. (mm)	22,4	27,0	34,9	53,4	72,9	48,7	26,6	17,5	23,7	48,2	33,3	22,6	431,2

Kaynak: DMİGM veri tabanı.

Şekil 2: Erzurum’da Aylık Ortalama Yağış ile Aylık Ortalama Sıcaklığın Dağılımı.

Yıllık ortalama yağış tutarı 431,2 mm. olan Erzurum kenti ve yakın çevresinde, en fazla yağış kaydedilen ay Mayıs ayıdır. Mart ayının sonlarında artmaya başlayan yağışlar Haziran ayı ortalarına kadar yükselen bir ivmeyle devam eder. İlkbahar mevsiminin aldığı pay bu nedenle oldukça yüksektir (%37,4). Buna karşılık kış mevsiminde düşen yağışlar kış turizmini zaman zaman olumsuz etkileyecek kadar düşük seviyededir (%16,7). Bununla birlikte don olayının süreklilik göstermesi nedeniyle, yağın karlar erimeden uzun süre yerde kalabilir (uzun yıllık ortalamalara göre karla örtülü gün sayısı 115). Kış yağışlarının azlığı kent hayatını özellikle de kent ulaşımını kolaylaştırır (Tablo 2).

Tablo 2: Erzurum Meteoroloji İstasyonlarının Bazı Rasat Değerleri (1928-2018).

Meteoroloji İstasyonu	Yağışlı Gün Sayısı	Kar Yağışlı Gün Sayısı	Karla Örtülü Gün Sayısı	Kayak Sezonunda Aylık Ortalama Kar Örtüsü Yüksekliği (cm.)			
				Aralık	Ocak	Şubat	Mart
Erzurum	119,0	46,6	114,9	10,8	17,5	21,8	16,4

Kaynak: MGM veri tabanı.

Palandöken Dağları ise iklim bakımından kent ekosisteminden kısmen farklılaşır. Dağlık alanda bir klimatolojik rasat istasyonu olmamasına rağmen, kar yağışının kente göre daha erken başladığı ve daha fazla kalınlık kazandığı gözlenebilir bir durumdur. Sibiryaya kökenli yüksek basınca sahip hava kütesinin ova tabanında havuzlanması ve bu yüzden sıcaklık terslemesinin sıklıkla yaşanması nedeniyle, dağlık alan kış mevsimi ortalama sıcaklığının, ova tabanına göre 3-4°C daha yüksek olduğu tahmini yapılmaktadır. Bu durumun turizm bakımından elverişli bir ortam oluşturduğu söylenebilir.

V. Erzurum Kenti'nin Beşerî Ortam Özellikleri

Erzurum kenti, ulaşım avantajı ve tarım potansiyeli nedeniyle, prehistorik dönemlerden beri yoğun iskân faaliyetlerine ve siyasi olaylara sahne olan bir yörede kurulmuştur. Yörede *Karaz*, *Pulur* ve *Güzelova* (Tufanç) gibi maddi kültür belgeleri veren höyükler bulunmaktadır. Dolayısıyla yörenin yerleşme tarihi, MÖ 4000 yıllarına kadar ulaşır. Belirtilen alanın stratejik durumu ve ekonomik potansiyeli, günümüzde de büyük yerleşmelerin oluşması ve yaşaması için gerekli şartları sağlamaktadır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli yerleşmelerinden biri olan Erzurum kenti, dağlar arasında uzanan bir koridor, bir yol kavşağı niteliğindedir ve bölgeler arasındaki geçişler ancak bu konum kullanılarak sağlanabilir (Fotoğraf 3). Kent, kale yapmaya elverişli alçak bir tepenin çevresinde kurulmuştur. Ortaçağda Ahlat'ın sönmüşmesinden sonra Doğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli merkezi konumuna yükselmişti. Günümüzde ise nüfus ve ekonomik fonksiyonlar bakımından Malatya ve Van kentlerinin gerisinde kalmıştır. Ayrıca Elâzığ şehri de nüfus açısından Erzurum'a ulaşmak üzeredir.

Erzurum'un bilinen ilk adının *Karin* veya *Karintis* olduğu, daha sonra Arsen veya Erzen adını aldığı bilinmektedir (Pamuk, 2006;32, Naumann,1893;335). Bizans döneminde yani 415-422 yıllarında kalesiyle birlikte yeniden kurulmuş Theodosiopolis adını almıştı. Erzurum, İslâm fetihleri sırasında yani 651 yılında Müslümanların eline geçince, kentte bolca üretilen halılara (kali=halı) izafeten, Araplar tarafından *Kali* veya *Kalikala* adıyla ifade edilmeye başlanmıştı (Mehmet Nusret,1338;20). Fakat şehrin 949 yılında tekrar Bizans egemenliğine geçmesinden sonra *Theodosiopolis* adı Türk fethine kadar kullanılmaya devam etmişti. Türk döneminde Erzurum şehrinin adı önce *Erzen al-Rum* (batıdaki Erzen) olarak kullanılmış, zamanla da Erzurum'a dönüşmüştür.

Tarih boyunca çok önemli roller üstlenmiş Erzurum'un önemi, iki nedenden ileri geliyordu. İlki, Kafkas âleminden ve İran'dan gelerek Anadolu'nun merkezî kısımlarına doğru ilerleyen yollar üzerinde bulunmasından kaynaklanan ulaşım ve ticaret avantajı,

ikincisi ise bu yollara hâkim olmasından doğan askerî önemi. Belirtilen iki özelliği nedeniyle kent, *Zülcenaheyn (iki kanatlı)* olarak da tanımlanır. Bu duruma uygun olarak Erzurum'un esas kısmı, yakın dönemlere kadar surlar içinde kalmıştı. Şehre girebilmek için de çeşitli yönlerde açılmış tahkimli kapılardan geçmek gerekiyordu ve bu kapılar *İstanbul, Harput, Tebriz, Kars, Kavakkapı/Ardahan* ve *Erzincan* adlarını taşıyordu. Kenti, Osmanlı döneminin sonuna kadar Pasinler Ovası'ndan başlayıp, yerleşmeyi bir yarım ay gibi kuşatan tepeler üzerinde sıralanan tabyalardan oluşan bir savunma sistemi koruyordu. Ayrıca şehre girişleri daha uzak kesimlerden kontrol etmek için de bazı dar geçitlerde kapılar oluşturulmuştu (Tortum yolu üzerindeki Engizek Kapı gibi).

Fotoğraf 3: Palandöken kış sporları merkezinden Erzurum kentine bakış.

Erzurum, stratejik özelliği nedeniyle tarih boyunca çok kanlı savaşların ortasında kalmış ve büyük nüfus kayıpları meydana gelmiştir. Kent defalarca Rus orduları tarafından işgal edilmiş ve 1859 yılında olduğu gibi zaman zaman kenti tahrip eden depremlerle karşılaşmıştır. Nitekim Erzurum, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sırasında yedi ay, 1915-1918 yılları arasında da üç yıl düşman işgali altında kalmış ve bu süreçte gerilemiştir (Erinç, 1953; 101).

Erzurum kenti, çok değerli bir konumda olmakla birlikte, ancak barış dönemlerinde gelişebilen bir merkez durumundadır. Savaş yılları öncesinde deri tabaklama, kürkçülük ve dokumacılık gibi alanlarda ileri bir düzeye ulaştığı bilinmektedir. Erzurum, o yıllarda çok büyük kervanların uğrak yeriydi. Yol boylarında ve kent içinde yüzlerce han ve kervansaray sıralanıyordu. Diğer yandan kürk, deri, yün, kıl, balmumu, bakır ve kurşun ihraç ediliyordu. Ancak yerleşmenin esas zenginliğini, canlı hayvan ticareti teşkil ediyor, binlerce celebini topladığı hayvanlar, Karadeniz iskelelerinden Avrupa'ya ve Mısır'a sevk ediliyordu.

Avrupa'da sanayinin güçlenmesi, Rusların *Batum-Culfa demiryolunu* inşa etmeleri, savaş yıllarında kentte yaşayan ve ticaret-sanat işleriyle uğraşan azınlıkların Rusya'ya göç etmeleri gibi birbirine bağlı gelişen olaylarla Erzurum eski önemini kaybetmiş bulunmaktaydı. Erzurum'un nüfusu 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan (93 Harbi) sonra artarak XX. yüzyıl başlarında 50000'i bulduysa da Rus işgali ve Ermenilerin sistemli katliamları nedeniyle, kent yeniden sönükleşti ve ilk genel nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılına ancak 30800 nüfusla girebildi.

Cumhuriyet Türkiye'si, Erzurum'un yaralarının sarılması ve kalkınması için büyük bir çaba sarf etmiştir. Osmanlı Dönemi'nde bir türlü inşa edilemeyen demiryolu hattı, 1939 yılında Erzurum'a ulaştırılmış, sonraki yıllarda da buradan Kars ve Ermenistan sınırına kadar uzatılmıştır (Beygu,1939). Bilgi birikimi sağlayan Atatürk Üniversitesi'nin 1957 yılında kurulmasıyla birlikte, Erzurum'un gelişmesi hızlandı ve nüfusu 1965 yılında 100000 eşiğini aştı (105315). Erzurum'un nüfusu 1980 yılında 200701'e ulaştı ve on yıl sonra da 250000'e yaklaştı. TÜİK tarafından başlatılan adrese dayalı nüfus kayıt sisteminin 2010 yılındaki ilk sonuçları ise kentin nüfusunu 367250 olduğunu gösteriyordu. Erzurum, göç veren ve hem de göç alan bir kent özelliğinde olduğundan nüfusun sayısal değişiminde göçlerin de önemli payı vardır. Fonksiyonları giderek çeşitlenmekte olan kentin nüfusu 31.12.2018 tarihi itibarıyla 392586 olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte kayıtlı ikamet adresleri başka illerde olmasına rağmen Erzurum'da yaşayan yüksek öğrenim öğrencileri, askerlik hizmetinde bulunanlar ve çeşitli nedenlerle kente günlük giriş-çıkış yapanlar da ilave edildiğinde nüfus miktarı 500000'i aşar. Erzurum kenti, 2008 yılında yapılan bir düzenlemeyle büyükşehir belediyesi statüsü elde etmiş olup, *Palandöken, Yakutiye ve Aziziye (Ilica)* adlarını taşıyan üç semt ilçesine bölünmüştür.

Erzurum'da kentsel gelişmenin pek çok nedenleri vardır. Erzurum ekonomisinin motorunu hizmetler sektörü (eğitim, yönetim, ticaret, sağlık ve turizm vb.) teşkil eder. Kentte bulunan ve büyük ekonomik yarar sağlayan iki üniversitenin toplam personel ve öğrenci sayısı, orta büyüklükteki bir kentin nüfusunu aşmaktadır (~80000 öğrenci). Geçmişte olduğu gibi, bugün de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 3. Ordu'suna bağlı 9. Kolordu Komutanlığı'nın merkezi olduğundan önemli bir ekonomik hareketlilik oluşmaktadır. Ayrıca Erzurum bir kaplıca kenti özelliğini de taşır. Kentin Aziziye semt ilçesi sınırları içinde kalan *Ilica Termal Turizm Merkezi, Lalezar Termal Merkezi* ve Pasinler ilçe merkezinde bulunan kaplıcalar, şifalı sularıyla eskiden beri tanınırlar. Erzurum'un yapılan spor yatırımlarıyla, ülkemizin hatta Dünyanın önemli kış turizmi merkezleri arasına girmiş olması da kentleşmeyi hızlandıran başka bir faktördür. Erzurum, Türkiye'nin en önemli sağlık merkezlerinden biri haline gelmiş durumdadır. Onlarca tam teşekküllü hastanenin varlığı (örneğin Atatürk Üniversitesi Araştırma Hastanesi ve Diş Hekimliği Hastanesi, Bölge Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Şehir Hastanesi, Erzurum Diş Hastanesi vb.), kentte yaşayanlar kadar, aktivitesi yüksek spor yapanlar ve kente gelen turistler için de güvence anlamını taşır.

Sanayileşme bakımından belli bir mesafenin alınmış olması da kentsel gelişmeye katkı vermektedir. Erzurum I. Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyet gösteren 94 firmaya

(gıda, inşaat malzemesi, plastik ve teneke ambalaj, döküm-makine, ısıcam, toprak-seramik, mobilya ve basın ofset tesisleri vb.) ilaveten kentin çeşitli kesimlerinde yüzlerce atölye bulunmaktadır. Bununla birlikte iç ve dış pazarlara erişim güçlüğü ve kalifiye eleman bulma zorluğu gibi faktörler, bu işletmelerin produktivitesini azaltmış ve bir kısmının kapanmasına yol açmıştır.

Yükseltisi 2000 m. civarında olan yörede, doğal afet olarak da nitelendirilebilecek ağır ve uzun kış şartlarının yaşanması, yaşama maliyetlerini artırdığından, göç olayları yoğun ve sürekli. Bunu önlemek amacıyla, çeşitli tedbirler ve teşvikler gereklidir.

VI. Erzurum'un Kış Turizmi Potansiyeli

Doğal ortam şartları açısından kış turizmine uygun olan Erzurum kenti, zamanla yapılan spor tesisi yatırımları nedeniyle Dünyanın ilk on kış turizmi merkezi arasına girmiş bulunmaktadır. Bu gelişme öncelikle Palandöken Dağlarının kayak sporu için uygun olan kuzey cephesinin Erzurum kentine bakması, bu dağların kayak yapmayı kolaylaştıran ince kristalli kar örtüsüne sahip olması, kayak sezonunun yaklaşık 115 gün sürmesi ve kayak merkezlerinin kentle bütünleşecek kadar yakın olmasıyla ilgilidir (Arınç,2018a). Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 2023 Türkiye Stratejik Planı'nda Erzurum, Kars, Ardahan ve Ağrı illerinin bir bütün halinde *Kış Turizmi Koridoru* olarak tanımlanması ve planlanan yatırımların gerçekleşmesinin bir sonucu olarak Erzurum, pek çok uluslararası organizasyona talip olmuş ve kent bu amaca uygun şekilde hazırlanmıştır. Gerçekten de Erzurum, 2008-2011 yılları arasında adeta bir şantiyeye dönüştürülmüş ve bugünkü değerle yaklaşık 3,5 milyar TL. (600 milyon dolar) harcanarak çok önemli spor tesislerine kavuşturulmuştur (Tablo 3, Şekil 3).

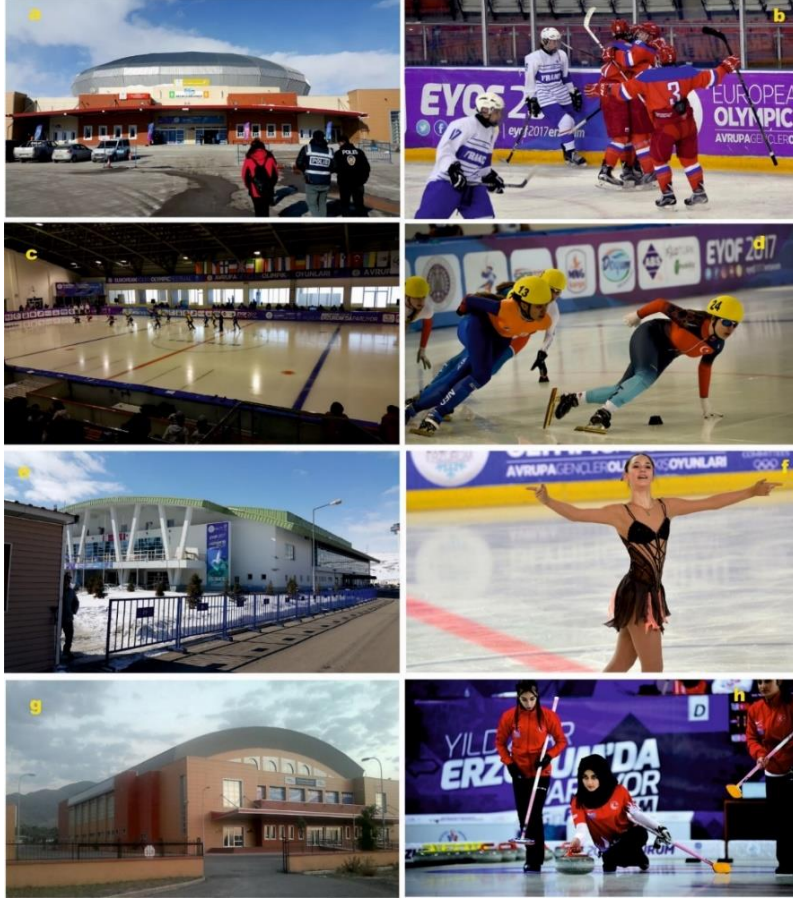
Tablo 3: Erzurum Kentinde Bulunan Kış Sporları Tesisleri (2019).

Tesisin Adı	Konumu
Palandöken Kış Sporları Merkezi	Erzurum-Kayakyolu/Palandöken Dağları
Konaklı Kış Sporları Merkezi	Erzurum-Börekli/Palandöken Dağları
Kandilli Kış Sporları Merkezi (Biathlon ve Kayaklı Koşu)	Erzurum-Kandilli
Kiremitliktepe Atlama Kuleleri	Kiremitliktepe
Buz Hokeyi Kompleksi	Erzurum-Aşkale Yolu
Curling Spor Kompleksi	Erzurum-Mecidiye
Short Track Spor Kompleksi	Erzurum-Yenişehir
Artistik Buz Pateni Spor Kompleksi	Erzurum-Yenişehir
Yüksek İrtifa Kamp Merkezi	Erzurum Palandöken
Yüksek İrtifa Olimpik Yüzme Havuzu	Erzurum-Yenişehir
Olimpiyat Köyü (Yüksek Öğrenim Kredi ve Yurtlar Kurumu'na Devredilen 8000 Öğrenci Kapasiteli Yurt Binaları)	Erzurum Atatürk Üniversitesi Kampüsü

Kaynak: Erzurum Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü kayıtları.

Kış turizmini destekleyen önemli başka bir olgu ise kış sporları merkezleri ile Erzurum Havaalanı arasındaki mesafenin kısalığıdır. Nitekim havaalanı ile dağ otelleri

Fotoğraf 4: Erzurum'da bulunan salon tipi kış sporları kompleksleri:
a-b) Buz Hokeyi Kompleksi, c-d) Short Track Kompleksi, e-f) Artistik Buz Patinajı Kompleksi, g-h) Mecidiye Curling Arena.

VII. Erzurum Kenti'nin Gastronomi Turizmi Potansiyeli

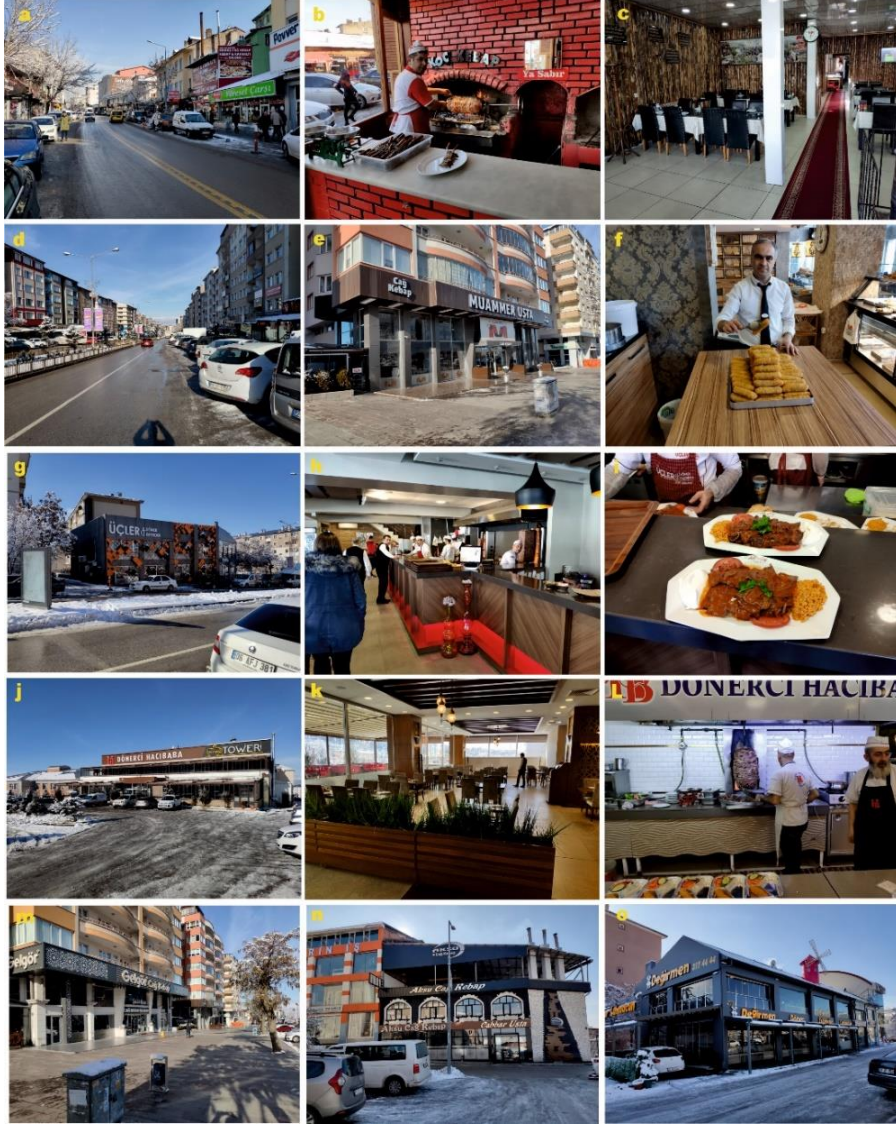
Doğu Anadolu Bölgesi'nin yemek kültürü bakımından zengin kentlerinden biri de Erzurum'dur. Kentte hem ev tipi yemeklerin hem de lokanta tipi yemeklerin çeşitliliği fazladır. Kafkaslar ve Anadolu ile Mezopotamya ve Karadeniz arasında bir geçiş kuşağı üzerinde yer aldığından, yakın ve uzak yörelerle olan gastronomik etkileşim düzeyi bir hayli yüksektir. Erzurum Büyükşehir Belediyesi'nin girişimiyle hazırlanan bir katalog çalışmasında bir kısmı unutulmuş olsa da Erzurum ili genelinde halen 150 civarında yöresel yemek çeşidinin yapıldığı belirlenmiş ve yemek tarifleri tanımlanmıştır (Kiremitçi vd. 2017). Söz konusu çalışmada çorbalar, et yemekleri, etli yemekler, patates, lahanalar, çeşitli sebzeler, doğal bitki katkıları yemekler ve çok sayıda tatlı türünün

definasyonu yapılmıştır. Bu ve benzer çalışmalar Erzurum'un bir gastronomi kenti özelliği taşıdığını gösterir (Turan-Akoğul,2019), (Fotoğraf 5).

Fotoğraf 5: Erzurum'da yapılan bazı yerel yemekler.

Özellikle tüketici nüfusun fazlalığı nedeniyle kentte bir lokanta kültürü oluşmuş durumdadır. Gerçekten de Türkiye'nin büyük kentleriyle bile yarışabilecek kalitede çok sayıda lokanta bulunmaktadır (Büyükşehir metropoliten ilçe belediyelerinin verilerine göre toplam lokanta sayısı 237 adettir). Mevcut lokantaların yaklaşık %10 kadarı büyük alanlı (bazı işletmelerin kapalı alanı 1000 m²'nin üzerindedir), birden fazla salonlu (küçük grupların ağırlanabildiği veya muhafazakâr yapıda olan turistlerin kullanabileceği küçük salonlar da mevcuttur), iyi tefriş edilmiş, konforlu ve hijyen kurallarına dikkat edilen işletmelerdir. Ayrıca önemli bir kısmında ibadet mekanları ile oyun ve bebek emzirme odaları da oluşturulmuş bulunmaktadır. Lokantaların bazılarında ülke çapında ünlenmiş: *Cağ Kebap*, *Döner*, *İskender Kebap* ve *Kadayıf Dolması* gibi Erzurum'a özgü tatlar satışa sunulmaktadır (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6: Erzurum kentinde gastronomi koridorları ve kaliteli lokanta işletmelerinden bazı örnekler: **a)** Kongre Caddesi, **b-c)** Koç Çağ Kebap, **d)** Terminal Caddesi, **e-f)** Muammer Usta Çağ Kebap ve Kadayıf Dolması, **g-h-i)** Üçler Lokantası ve İskender Kebap, **j-k-l)** Dönerci Hacıba ve Döner, **m)** Gelgör Çağ Kebap, **n)** Aksu Çağ Kebap, **o)** Değirmen.

Kentin çeşitli yerlerine dağılmış orta büyüklük ve kalitede olan lokantaların oranı da %20 civarındadır. Bunların bazıları esnaf lokantası özelliğinde olup bazı özel tatların ve

yerel yemeklerin sunumu yapılmaktadır. Alt gelir gruplarına hitap eden küçük lokanta işletmeleri sayıca fazladır ve toplam işletme sayısının %70'ini oluşturmaktadır. Bunlar içinde sadece çorba servisi yapılanlar da vardır. Dolayısıyla kentin belli bir gastronomik zenginliği söz konusudur. Şayet beğeni kazanan ev tipi yemeklerin de bunlara ilave edilmesi halinde, turistik memnuniyeti artıracak bir ortam elde edilebilir.

Erzurum'da lokanta, pastane ve cafe gibi işletmelerinin bir araya toplanma eğilimleri vardır. Bu nedenle kentin bazı cadde ve sokakları, birer gastronomi koridoruna dönüşmüş ve burada yer alan işletmelerin tanınırlık düzeyi yükselmiştir. Aynı zamanda rekabeti şiddetlendiren bu durum, dezavantajlı gibi gözüktüğü de işletmelerin fiziki yapılarında ve sundukları hizmette kalite düzeyini sürekli yükselten bir faktör olmaya başlamıştır. Gastronomi koridoru oluşturan konumların başında Terminal Caddesi, Kongre Caddesi, Yenişehir Yavuz Sultan Selim Bulvarı, Çat Yolu Refik Saydam Caddesi, Mumcu ve Çaykara caddelerinin bağlantısını sağlayan Cami Sokak ile Erzincankapı, lokanta işletmelerinin toplandığı konumların başında gelir (Fotoğraf 6). Kente bulunan AVM'lerin üst katları yemek sunumu yapan işletmelere ayrılmış olduğundan, önemli bir gastronomik hareketlilik söz konusudur. Bu yerler, bilhassa alışveriş için Erzurum'u tercih eden İranlı turistler, üniversite öğrencileri ve gelir düzeyi yüksek kitleler tarafından cazip bulunan mekanlar arasındadır.

Kente faal halde bulunan lokanta işletmelerinin kent ekonomisine katkısı oldukça fazladır. Büyük lokanta işletmelerinde 30 civarında personel çalıştırılmaktadır. Orta büyüklükteki işletmelerde çalışan sayısı 15-20 arasında değişmekte, küçük işletmelerde ise ortalama 4 kişi istihdam edilmektedir. Dolayısıyla gastronomi sektörünün istihdam kapasitesi yaklaşık 2500 kişiyi aşar. Bununla birlikte sektörün mutlak iş birliği yapmak zorunda olduğu gıda ve hayvancılık sektörlerinin de ivme kazandığı söylenebilir.

Gastronomi ve kış turizmi sektörlerinin belli bir kalite ve olgunluk düzeyine erişmesine rağmen, müşteri potansiyelleri arzulanan düzeyde değildir. Her iki sektörde de resmi tatiller ve hafta sonu tatilleri hariç doluluk oranları düşüktür. Bu durum yapılan yatırımların yüksek rantabilitede olmadığını gösterir.

VIII. Erzurum Kenti'nde Turizmi Destekleyen Faktörler

A. Konaklama Tesisleri

Erzurum kentinde 20 adet turizm belgeli ve 76 adet de belediye belgeli olmak üzere 94 konaklama tesisi bulunmaktadır. Bu tesislerin tümü otel tipindedir. Kış turizmine hitap edebilecek olan yüksek standartlı konaklama tesislerinin tümü Palandöken Kayak Merkezi'ndedir. Bu tesislerin sayısı 7 adet olup, toplam oda sayıları 966'dır (iki adet beş yıldızlı, üç adet dört yıldızlı ve üç adet de üç yıldızlı). O halde Erzurum kentinin nitelikli konaklama tesislerinde bir günde ağırlayabileceği turist sayısı 2500'ü aşmamaktadır (Tablo 4). Bu durum çok büyük emek ve harcamayla oluşturulmuş bir kış sporları kenti için konaklama tesisi yetersizliğini göstermekte ve önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır. Dağ otellerinin doluluk oranları kış sezonunda %95'i aşmaktadır. Bu durum fiyat istikrarsızlığını beraberinde getirmekte ve turistik talebi düşüren bir faktör olmaktadır.

Tablo 4: Erzurum’da Bulunan Otellerin Nitelikleri ve Konumları

Otelin Adı	Niteliği	Konumu	Oda Sayısı
Polat Erzurum Resort Hotel	*****	Palandöken Kayak Merkezi	223
Sways Hotels	*****	Palandöken Kayak Merkezi	181
Dedeman Palandöken Resort	*****	Palandöken Kayak Merkezi	187
Palan Otel	*****	Palandöken Kayak Merkezi	158
Dedeman Sky Lodge Palandöken	*****	Palandöken Kayak Merkezi	66
Snowdora Ski Resort Otel (Erzurum Büyükşehir Belediyesi)	***	Palandöken Kayak Merkezi	83+8 villa (24 oda)
Sport Otel Palandöken (Türkiye Kayak Federasyonu)	***	Palandöken Kayak Merkezi	44
Hotel Dilaver	***	Aşağı Mumcu	75
Yıldız Almış Otel Toplamı	8 adet		1041
Bora Park Hotel	Turizm Belgeli	Aziziye Saltuklu Mahallesi	74
Grand Hitit Otel	Turizm Belgeli	Kazım Karabekir Caddesi	40
Esadaş Otel	Turizm Belgeli	Cumhuriyet Caddesi	38
Yeni Örnek Otel	Turizm Belgeli	Yakutiye	35
Hekimoğlu Otel	Turizm Belgeli	Kazım Karabekir Caddesi	35
Otel Zade	Turizm Belgeli	Muratpaşa Mahallesi	35
Otel Kervansaray	Turizm Belgeli	Kazım Karabekir Caddesi	33
DS Yedikapı Otel	Turizm Belgeli	Aşağı Mumcu Milletbahçe Sokak	30
Sport Otel Kule (Türkiye Kayak Federasyonu)	Turizm Belgeli	Kiremitliktepe Atlama Kuleleri	25
Yakutiye Otel	Turizm Belgeli	Kazım Karabekir Caddesi	25
Hotel Tahrán	Turizm Belgeli	Kazım Karabekir Caddesi	25
Butik Saltuk Otel	Turizm Belgeli	Erzincankapı Caddesi	20
Belediye Belgeli Otel Toplamı	12 adet		415
Genel Toplam	20 adet		1456 Oda

Kaynak: Yerinde yapılan tespitler.

B. Tarihi Eser Stoku

Erzurum kenti, Anadolu tarihinde iz bırakan yerleşmelerden biridir. Kentte ağırlıklı olarak Selçuklu, Saltuklu ve Osmanlı dönemi eserleri göze çarpar. Kentin simge eserleri arasında Erzurum Kalesi ve Tepsi Minare, Yakutiye Medresesi, Çifte Minareli Medrese, Rüstempaşa Hanı (Taşhan), Ulucami, Lala Mustafa Paşa Cami, Aziziye ve Mecidiye Tabyaları ilk akla gelenlerdir (Elmas vd. 2013:88-92). Ayrıca çok sayıda tarihi cami, hamam, han ve sanat değeri yüksek geleneksel Erzurum evi bulunmaktadır (Atabeyoğlu vd. 2009: 41-53). Dolayısıyla kentin tarihsel dokusu kış ve gastronomi turizmini destekleyecek niteliktedir. Bunlara ilaveten inanç turizmi açısından turizmi destekleyebilecek konumlar vardır. Bunlar arasında Abdurrahman Gazi Türbesi, Habip Baba Türbesi ve Umudum Baba Türbesi ile Erzurum’da Binbir Hatim Geleneği’ni başlatan din önderi Pir Ali Baba’nın kabri en dikkat çekici olanlardır (Arınç, 2018b). Kış turizmini destekleyebilecek başka bir imkân ise Anadolu’nun doğusundaki eski medeniyetlerin kalıntılarının sergilenmekte olduğu Erzurum Müzesi’nin varlığıdır (Doğanay,2005:188-206).

C. Alışveriş İmkânları

Erzurum kenti son yıllarda alışveriş imkânları gelişmiş bir kent konumuna yükselmiş bulunmaktadır. Kentin tarihi geçmişinden bugüne intikal eden Taş Mağazalar, kuyumcuların ve giyim mağazaların toplandığı önemli bir ticaret alanıdır. Kenti doğu-

batı istikametinde boydan boya kat eden Cumhuriyet Caddesi de mağaza çeşitliliğiyle canlı bir alışveriş aksı durumundadır. Erzurum'un geleneksel el sanatlarının en önemlilerinden biri olan Oltu Taşı işlemeciliğinin en zarif örnekleri ile çeşitli süs taşları, Taş Han olarak tanınan Rüstem Paşa Kapalı Çarşısı'nda satışa sunulmaktadır. Bunlara ilaveten kış mevsiminde daha fazla rağbet gören alışveriş merkezleri AVM'lerdir. Kentte halen üç AVM bulunmaktadır. Yenişehir'de bulunan Forum AVM 2009 yılında, Palerium AVM 2014 yılında ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük yaşam ve alışveriş merkezi olan MNG AVM 2017 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Hemen hemen tüm markalı ürünlerin bulunabilmesi nedeniyle bu AVM'lere sadece bölgesel değil, komşu ülkelerden de yoğun talep olmaktadır (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 6: Erzurum kentinde bulunan MNG AVM (a) ve Forum AVM (b).

D. Turistik Talep

Çok önemli tesis yatırımlarına rağmen Erzurum kenti yeterli ölçüde turist çekememektedir. Bu durum istatistiklere de yansımış olup, 2017 yılında kenti ziyaret eden yabancı turist sayısı 57537 ve yerli turist sayısı ise 138092 olarak belirlenmiştir (Eymirli, 2018:5). Büyük çoğunluğu Polonya, Rusya, Ukrayna, Gürcistan ve İran vatandaşlarından oluşan yabancı turistlerin sayısal azlığı önemli bir sorundur. Batı Avrupa ülkeleri vatandaşlarının sınırlı sayıda gelmiş oluşları ise inceleme alanının henüz uluslararası turizme yeterince açılmadığını ve tanıtımının yapılamadığını gösteren en önemli parametredir. Aynı durum tüm Doğu Anadolu Bölgesi için geçerli olup, ülkemizi ziyaret eden yabancı turistlerin sadece %1,5'i bu bölgeyi ziyaret etmektedir (Tablo 5).

Bu durumun en önemli nedeni Türkiye'ye turist getiren tur organizatörlerinin Erzurum'a yeterli ölçüde ilgi göstermemeleridir. KUDAKA tarafından yapılan bir araştırmaya göre yabancı tur operatörlerinin kentte kış sporları dışında herhangi bir etkinlik yapılamadığı, kentte kültürel alan ve kültürel etkinlik eksikliği, kaliteli otel sayısının yetersizliği ve her şeyden önemlisi bu kentte gece hayatının sönük olduğu gibi gerekçelerle Erzurum'un güzergâh ve tanıtım dışı tuttıkları sonucu ortaya çıkmıştır (Eymirli, 2018). Yine aynı şekilde yerli turist sayısı azlığının arka planında, Erzurum kentinin kış turizmi ve gastronomi turizmi açısından sağladığı imkânların ülke içinde yeterince bilinmemesi yatmaktadır. Dolayısıyla karşılaşılan problemlere farklı yaklaşımlarla çözümler aranmalıdır. Özellikle kentin sosyo-kültürel ortamının iyileştirilmesi atılacak ilk adımlar arasındadır (Şebin vd.2010:18-29).

Tablo 5: Doğu Anadolu Bölgesini 2017 Yılında Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin İllere Göre Dağılımı.

İlin Adı	Yabancı Turist Sayısı	Bölge Oranı (%)	Türkiye Oranı (%)
Ağrı	68 732	14,2	
Ardahan	10 624	2,2	
Bingöl	3 574	0,7	
Bitlis	595	0,12	
Elazığ	19 556	4,02	
Erzincan	18 163	3,7	
Erzurum	57 537	11,8	
Hakkâri	853	0,2	
İğdır	207 922	42,8	
Kars	32 394	6,7	
Malatya	22 638	4,7	
Muş	2 870	0,6	
Şırnak	12 640	2,6	
Tunceli	6 693	1,4	
Van	21 011	4,3	
Doğu Anadolu Bölgesi	485 802	100,0	1,5
Türkiye	32 347 891	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK Turizm İstatistikleri.

IX. Sonuç ve Öneriler

Türkiye'nin en büyük kış turizmi yatırımlarını yönelttiği Erzurum kenti, inşa edilen çok sayıda kış sporları tesisi sayesinde Dünya ölçeğinde önemli sayılan kış turizmi merkezleri arasına girmiş durumdadır. Kış ve kar artık Erzurum halkı için çileli günlerin gelişini hatırlatan bir olgu değil, yarar sağlanan bir dönem olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte büyük bütçelerle yapılan yatırımların ve düzenlenmiş olan olimpiyad sporif organizasyonların dönemsel etkiler yaptığı, kentsel gelişmeyi arzu edilen ölçüde hızlandıramadığı ve işsizlik sorununa yeterli katkı sağlayamadığı dikkati çekmektedir. Aslında bu durum Dünya genelinde de önemli bir problem halindedir. Örneğin Rusya'nın Soçi kentinde 2014 yılında düzenlenmiş olan kış olimpiyatı için 22 milyar dolarlık bir yatırım yapılmış olmasına rağmen, yüksek maliyetli tesisler atıl şekilde beklemektedir. Yine benzer şekilde 2004 Atina (Yunanistan, maliyet 6 milyar Euro) ve 2016 Rio (Brezilya, maliyet 12 milyar dolar) olimpiyatlarının turist sayısını artıramadığı ve bu ülkelerde kaynakların tüketildiği algısının, toplumsal çalkantılara yol açtığı gerçeğini hatırlamak gerekir. Büyük organizasyonların kısa vadede fazla bir kazanç sağlayamamasına karşılık, uzun vadede düzenleyici kentlerin tanıtımına olumlu katkı sağladığı söylenebilir. Ayrıca düzenlenen büyük organizasyonlar, kent halkına deneyim kazandırmakta ve bilhassa genç nüfusun potansiyelin farkına varmasını mümkün kılmaktadır.

Dolayısıyla bu tip yatırımların iyi planlanması ve gelir-gider bilançosunun analiz edilmesi gerekir. Yukarıda belirtilen örneklerde olduğu gibi Erzurum kenti kış turizmi yatırımlarının atıl kalmaması büyük önem taşımaktadır. Bir yandan ülkemizin yaptığı yatırımların karşılığının alınması, tesislerin bakımlı tutulmasının maliyetinin karşılanabilmesi, Erzurum'un gelişmesine arzulanan katkıyı sağlaması ve elde edilen

imkânların uluslararası başarı elde edebilecek düzeyde sporcuların yetişmesini sağlaması en önemli beklentilerdir.

Kenti ziyaret eden turist sayısını yükseltmek ve kış sporları merkezlerinin doluluk oranlarını artırmak için alternatif çözümlere ihtiyaç olduğu açıktır. Bu konuda Erzurum'un gastronomik zenginliğinin göz ardı edilmemesi gerekir. Kentin pek çok semtinde, kamu desteği olmaksızın, kaliteli gastronomik noktalar ve gastronomi koridorları oluşmuştur. Kayak sezonunda Palandöken dağlarındaki konaklama tesislerinde kalan yerli ve yabancı turistlerin kent ile etkileşimleri yeterince sağlamadığı için turistlerin bir kısmı gastronomik zenginliğin farkına bile varamadan kentten ayrılmaktadır. Bu konuda bir Anadolu özdeyişi örnek verilebilir: Erzurum'un tuzu, şekeri ve unu vardır ancak helva yapmasını bilmemektedir. O halde yapılacak ilk girişim tanıtım faaliyetlerin hızlandırılması olmalıdır. Erzurum kentinin kültürel ve sosyal imkânlarının geliştirilmesi sorunların çözümüne katkı verebilir (Karaca,2012:42-47). Sunulan yemek çeşitliliğini artırabilme konusunda Doğu Anadolu Bölgesi'nin diğer gastronomi merkezlerinden (Bitlis, Elâzığ vb. gibi) de telif ve marka haklarına zarar verilmeksizin yararlanılabilir, destek alınabilir (Arınç,2017). Bunlara ilaveten Erzurum kentinin gastronomi alanında *UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı*'na katılabilmesi için hazırlıklar yapılmalı ve söz konusu ağa katılım için gerekli olan kriterleri karşılayabilmek amacıyla yöre halkının eğitim düzeyi yükseltilmeli ve kentsel gelişim sorunları giderilmelidir (Arınç,2017).

Erzurum halkının muhafazakâr yapısı, batılı tur operatörlerinin arzuladığı gece hayatını belki mümkün kılmayabilir. Ancak bu durum, alternatif bir turizm imkânını da doğurabilir. Örneğin büyük çoğunluğu sıcak veya orta kuşağın daha sıcak alanlarında yer alan İslam ülkelerinin kış turizmi ihtiyacı, Erzurum ile karşılanabilir. İslami Turizm denilen bu sektör, yaklaşık 2 milyar nüfusa hitap etmekte ve Dünyanın önemli turizm ülkeleri, bu pastadan yeterli payı alabilmek için çabalarını yoğunlaştırmış durumdadırlar.

İç turizm bakımından da önemli bir turist kitlesine hitap edebilecek potansiyel bulunmaktadır. Kentin tarihi dokusu, gastronomik özellikleri ve alışveriş imkânları kış turizmini destekleyecek niteliktedir. Ancak kentsel alanda yeterli miktarda kaliteli konaklama tesisinin bulunmaması, üst konfor düzeyindeki lokanta işletmelerinin sayısal azlığı, Palandöken kayak bölgesinde yeni otellerin yapımının da ticari kaygılarla engellenmekte oluşu ve karşılaşılan önemli sorunlardan bazılarıdır. Kent halkının turizm konusunda bilinçlendirilmesi, problemin çok daha erken çözülmesini sağlayacaktır. Zira turizm kültürünün yerleşmesi, toplam kent kültürünün gelişmesiyle orantılıdır

Kaynaklar

- Altaş, N. T., Çavuş, A., Zaman, N. (2015). "Türkiye'nin Kış Turizmi Koridorunda Yeni Bir Kış Turizm Merkezi: Konaklı". *Marmara Coğrafya Dergisi* 31: 345-365.
- Arınç, K. (2016). Doğal, Beşerî, İktisadi ve Siyasal Yönleriyle Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri, Biyosfer Araştırmaları Merkezi Yayın No: 106, Erzurum, s.1-370.
- Arınç, K. (2017). "UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı İçin Bir Öneri: Bitlis Gastronomi Kenti". *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and*

- History of Turkish or Turkic, Volume 12/29, p.87-106, ISSN: 1308-2140, Ankara-Turkey. DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12424>
- Arınç, K. (2018a). Analyzing Erzurum in Terms of Winter Tourism Potential and Sustainable Development. 2nd International West Asia Congress of Tourism Research. 27th-30th September 2018, Van/Turkey, 458-472.
- Arınç, K. (2018b). “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin İnanç Turizmi Potansiyeli ile Bölgesel Kalkınma Bakımından Değerlendirilme İmkânları”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (Özel Sayı 2), 2129-2147.
- Atabeyoğlu, Ö., Turgut, H., Yeşil, P., Yılmaz, H. (2009). “Tarihi Bir Kentin Değişimi: Erzurum Kenti”. *İTÜ Dergisi/a*, 8 (1), İstanbul, 41-53.
- Barbosa, C. A., (2016). “Lyon-UNESCO’s Creative City of Gastronomy?”. *Transnational Marketing Journal*, 4(2), 126-132. e-ISSN: 2041-4692.
- Beygu, A. Ş. (1939), Şimendiferin Kavuştuğu Gün Erzurum, Marifet Basımevi, İstanbul.
- Chaney, S., Ryan, C., (2012). “Analysing the evolution of Singapore’s World Gourmet Summit: An example of gastronomic tourism”. *International Journal of Hospitality Management*, 31, doi:10.1016/j.ijhm.2011.04.002.
- Correia, A., Moital, M., Costa, C. F., Peres, R., (2008), “The determinants of gastronomic tourists’ satisfaction: a second-order factor analysis”. *Journal of Foodservice*, 19, 164-176. doi: 10.1111/j.1745-4506.2008.00097.x
- Doğanay, H., Doğanay, S. (2005). “Palandöken Dağı Kış Turizm Potansiyeli ve Değerlendirilmesindeki Yeni Gelişmeler”. *Ulusal Coğrafya Kongresi*, 29-30 Eylül 2005, İstanbul, 151-166.
- Elmas, B., Akkuş, Ç., Cengiz, G. (2014). “Erzurum İli Temel ve Destekleyici Turistik Ürün Çeşitlerinin Değerlendirilmesi”. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 84-109.
- Ergüven, M. H., (2015). “Gastronomy and Wine Tourism as a Variety of Special Interest Tourism: Thracian Vineyard Route”, *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/10 Summer 2015, p. 449-464 DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8709> ISSN: 1308-2140, Ankara-Turkey.
- Erinç, S. (1953). *Doğu Anadolu Coğrafyası*. İstanbul Üniversitesi Yay. No: 572, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 15, İstanbul.
- Everett, S., Atchison, C., (2008). “The Role of Food Tourism in Sustaining Regional Identity: A Case Study of Cornwall, South West England”. *Journal of Sustainable Tourism*, Vol: 16, No: 2, 150-167. 0966-9582/08/02 150-18 \$20.00/0
- Eymirli, E. (2018). *Erzurum Kış Turizmi Değerlendirme Raporu*. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı, Erzurum, 1-45.
- Fields, K., (2002). “Demand for the Gastronomy Tourism Product: Motivational Factors”. In: Hjalager, A.-M., Richards, G. (Eds.), *Tourism and Gastronomy*. Routledge, London, 132–152.

- Heitmann, S., (1979). Tourist Behavior and Tourism Motivation. Research Themes for Tourism, Edited by Peter Robinson, Sine Heitmann and Peter Dieke, www.cabi.org. ISBN-13: 978 1 84593 684 6, 31-44.
- Kırsakal, C. (2010). Erzurum Şehri'nin Sağlık Fonksiyonu, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kim, Y. G., Eves, A., (2012). "Construction and validation of a scale to measure tourist motivation to consume local food". *Tourism Management*, 33, 1458-1467. doi:10.1016/j.tourman.2012.01.015.
- Kiremitçi, A.R., Turan, S., Özdemir, G., Engin, S., Altınörs. V., Songur, M. (2017). Doğu Anadolu'nun Gastronomi Kalesi: Erzurum Mutfak Kültürü. Erzurum'un Turizm Potansiyeline Gastronomi Kültürü ile Katkı Sağlama Projesi, Erzurum Büyükşehir Belediyesi Yayınları No: 5, Zafer Medya, Erzurum.
- Kivela, J., Crotts, J. C., (2006). "Tourism and Gastronomy: Gastronomy's Influence on How Tourists Experience a Destination". *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 30 (3), 354-377.
- Landry, C., Bianchini, F., (1995). The Creative City. Londres: by Demos.
- Mitchell, R., Hall, C. M., (2001). "The Influence of Gender and Region on the New Zealand Winery Visit". *Tourism Recreation Research* 26 (2), 63-75.
- Naumann, E. (1893). Vom Golden Horn zu Den Quellen des Euphrat, Berlin.
- Ory, P., (1997). "Gastronomy. In Realms of Memory. In: Kritzman". L.D. (Ed.), The Construction of the French Past, vol. 2. Columbia University Press, New York, 443-467.
- Pamuk, B. (2006). XVII. Yüzyılda Bir Serhad Şehri Erzurum. IQ Kültür Sanat Yayıncılık No: 162, Araştırma-İnceleme Dizisi:123, İstanbul.
- Pearson, D., Pearson, T., (2017), "Branding Food Culture: UNESCO Creative Cities of Gastronomy". *Journal of Food Products Marketing*, Vol:23, No:3,342-355. <http://dx.doi.org/10.1080/10454446.2014.1000441>
- Santich, B., (1996). Looking for Flavour. Wakefield Press, Adelaide.
- Santich, B., (2004). "The Study of Gastronomy and its Relevance to Hospitality Education and Training". *Hospitality Management*, 23, 15-24.
- Şebin, K., Yazıcı, A.G., Tozoğlu, E., Bostancı, Ö., Karahüseyinoğlu, M.F. (2010). "Yöre Halkının Erzurum Kış Sporları Turizmi ile İlgili Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Beklentileri". *ATABESBD*, 12 (1), 18-29.
- Turan, B., Akoğul, E. (2019). "Gastronomi Turizmine Arz Kaynağı Oluşturabilecek Ürünlerin Belirlenmesi: Erzurum Mutfak Örneği". *Assos Journal, The Journal of Academic Social Science*, 92, 370-384.